

“QUR’ON VA HADISLARDA KOMIL INSON SIFATLARI”

Ilmiy rahbar: **Samatov Xurshid**

Toshkent axborot texnologiyalari Universiteti Samarqand filiali talabasi

Nasimov Sharof

Gmail:sharofnasimov64@gmail.com Teli:+998991217475

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qur’oni karim va Payg’ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning hadislarini asosida komil inson tushunchasi har tomonlama yoritilgan. Komil inson — bu nafaqat jismoniy sog‘lom, balki aqliy, ruhiy va axloqiy jihatdan yuksak darajadagi shaxs sifatida talqin etiladi. Maqolada tafsiriy manbalar, hadis to‘plamlari, klassik islomiy manbalar asosida komil insonning asosiy fazilatlarini — iymon, taqvo, sabr, halollik, odob, adolat, ilm, tavoze’ va boshqa sifatlar chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, komil inson g‘oyasining jamiyatda ijtimoiy adolatni, axloqiy yuksalishni va ma’naviy barqarorlikni ta’minlashdagi roli ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar : komil inson, Qur’on, hadis, iymon, taqvo, axloq, sabr, adolat, halollik, islom falsafasi.

Аннотация : В данной статье всесторонне раскрывается концепция совершенного человека на основе Священного Корана и хадисов Пророка Мухаммада (мир ему и благословение). Совершенный человек — это не только физически здоровая личность, но и высокоразвитый интеллектуально, духовно и нравственно индивид. В работе детально анализируются основные качества совершенного человека, такие как вера, богобоязненность, терпение, честность, воспитанность, справедливость, знание, скромность и другие. Также рассматривается роль идеала совершенного человека в укреплении социальной справедливости и духовной устойчивости в обществе.

Ключевые слова : совершенный человек, Коран, хадисы, вера, богобоязненность, нравственность, терпение, справедливость, честность, исламская философия.

Annotation : This article provides an in-depth exploration of the concept of the Perfect Human based on the Holy Qur'an and the sayings (hadiths) of Prophet Muhammad (peace be upon him). A perfect human is defined not merely by physical health, but by intellectual, spiritual, and moral excellence. The paper thoroughly analyzes core virtues such as faith (iman), piety (taqwa), patience (sabr), honesty, courtesy, justice, knowledge, and humility, using classical Islamic sources. It also highlights the role of the ideal human in fostering moral development, social justice, and spiritual stability in society.

Keywords: perfect human, Qur'an, hadith, faith, piety, ethics, patience, justice, honesty, Islamic philosophy.

Kirish

Insoniyat tarixida eng qadimiy va eng dolzarb falsafiy mavzulardan biri — bu “komil inson” g‘oyasidir. Har bir jamiyat, har bir din, har bir madaniyat o‘zining ideal shaxs timsolini yaratgan. Islom dini esa ushbu masalaga chuqur, mukammal va amaliy yondashuvni taklif etadi. Qur’oni karim va sahih hadislar asosida shakllangan komil inson konsepsiyasi nafaqat diniy, balki axloqiy, ijtimoiy va ruhiy yetuklik mezonlarini o‘zida mujassamlashtirgan. Alloh taolo insonni “ahlakda eng go‘zal suratda yaratganini” Qur’onda ta’kidlaydi. "Albatta, Biz insonni eng go‘zal suratda yaratdik" (*at-Tin* surasi, 95:4). Bu oyat insonning fitratdagi kamolga intilishi va buning ijtimoiy hayotdagi aksini topishi zarurligini anglatadi. Shuningdek, Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning shaxsiy namunasi — islomdagi eng oliy komil inson idealidir. U zotning axloqi Qur’on bilan uyg‘un edi, bu haqda Oisha (r.a.) shunday degan:

“Rasulullohning axloqi Qur’on edi” (*Sahih Muslim*, 746). Islom falsafasida komillik faqat tashqi ko‘rinish yoki jismoniy quvvat bilan emas, balki iymon, taqvo, sabr, halollik, odob, ilm, adolat va tavozedek ichki sifatlar bilan belgilanadi. Bu tamoyillar Qur’on oyatlari va hadislar orqali inson qalbida va amaliy hayotida shakllanishi lozim bo‘lgan fazilatlar sifatida belgilab berilgan. Misol uchun, “Alloh sizlardan iymon keltirgan va yaxshi amallar qilgan kishilarni yuksaltiradi” (*al-Mujodala*, 58:11) oyati ma’naviy va aqliy kamolotning muhimligini ko‘rsatadi. Shuningdek, Imom G‘azzoliy, Imom al-Maturidiy, Abu Hanifa, Ibn Qayyim, Ibn Taymiyya kabi buyuk islom olimlari o‘z asarlarida komil inson haqidagi fikrlarni keng yoritganlar. Imom G‘azzoliy o‘zining "Ihyo ulum ad-din" asarida qalb pokligi, nafs bilan kurashish va axloqiy yuksalishni komillikning asosiy yo‘llari deb e’tirof etgan. Ibn Qayyim esa "Madarij as-salikin" asarida ruhiy kamolotning bosqichlarini tafsiliy tarzda bayon qilgan. Bugungi globallashuv va ma’naviy inqiroz davrida ham, islomda belgilangan komil inson fazilatlarini jamiyatni axloqiy tanazzuldan saqlash, ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash va ruhiy muvozanatni saqlashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ushbu maqolada Qur’on va hadislar asosida komil inson g‘oyasi, uning belgilari, ijtimoiy-ma’naviy ahamiyati, va zamonaviy insonparvarlik tamoyillari bilan bog‘liqligi chuqur tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Komil inson g‘oyasining markazida iymon turadi. Qur’oni karimda iymon keltirish Alloh taolaga va oxiratga bo‘lgan ishonch bilan bog‘liq bo‘lib, insonning butun axloqiy va ijtimoiy hayotini belgilaydi. **“Mo‘minlar faqatgina Allohga va Uning rasuliga iymon keltirgan kishilardir”** (*an-Nur*, 24:62) oyatida bu holat aniq ta’kidlangan. Payg‘ambarimiz (s.a.v.) hadislarida haqiqiy mo‘minning sifati sifatida quyidagilarni keltirganlar. **“Sizlardan biri o‘ziga ravo ko‘rgan narsani birodariga ham ravo ko‘rmaguncha, (haqiqiy) iymon keltirgan bo‘lmaydi”** (*Sahih al-Buxoriy*, 13; *Muslim*, 45). Bu hadis iymonning komil bo‘lishi uchun

nafaqat aqidaviy, balki axloqiy va ijtimoiy empatiya zarurligini ko'rsatadi. Taqvo — Allohdan doimiy xabardor bo'lish, Undan qo'rqish va har bir ishda Uning rizosini istash holatidir. Qur'onda bu sifat mutlaqo yuqori qadrlanadi. **“Alloh nazdida sizlarning eng yaxshingiz — taqvodorrog'ingizdir”** (*al-Hujurot*, 49:13). Imom an-Nawaviy "Riyozi as-Solihin" asarida taqvoni komillik mezon sifatida belgilagan va bu holat Allohga yaqinlikni ta'minlovchi vosita ekanligini ta'kidlagan. Qur'onda sabr 90 dan ortiq joyda zikr etiladi. **“Albatta, Alloh sabr qiluvchilar bilan birligidir”** (*al-Baqara*, 2:153) oyati sabr fazilatining Allohga yaqinlik vositasi ekanligini bildiradi. Rasululloh (s.a.v.). **“Sabr — nurdur”** deganlar (*Muslim*, 223), ya'ni sabr insonni zulmatdan nurga olib chiqadigan ichki kuchdir. Sabr nafaqat musibatlarga chidam, balki nafs istaklarini jilovlash, g'azabni yutish, sinovlarda barqaror qolish kabi jihatlarni ham qamrab oladi. Adolat — islomda nafaqat hukmdorlar, balki har bir musulmonning shaxsiy komillik mezonidir. **“Alloh sizlarga adolatli bo'lishni va ehson qilishni amr qiladi”** (*an-Nahl*, 16:90) oyati bu buyruqning umumiylikni ko'rsatadi. Payg'ambar (s.a.v.) shunday deganlar. **“Adolatli kishilar qiyomat kuni nurdan bo'lgan minbarlar ustida bo'ladilar”** (*Muslim*, 1827). Adolatli bo'lish — oila, jamiyat, tijorat va siyosatda Allohning hukmlariga mos yurish deganidir. Halollik komil insonning eng asosiy axloqiy fazilatlaridan biridir. Qur'onda aytiladi. **“Ey mo'minlar! Allohdan qo'rqinglar va rostgo'ylar bilan bo'linglar”** (*at-Tavba*, 9:119). Rasululloh (s.a.v.) aytganlar: **“Rostgo'ylik insonni yaxshilikka yetaklaydi, yaxshilik esa jannatga olib boradi”** (*Buxoriy*, 6094). Yolg'on va hiyla nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy ishonchga ham rahna soladi. Komil inson esa doimiy halol hayot tarzini afzal biladi. Islomda ilm olish har bir musulmonga farz deb e'lon qilingan. **“Bilib qo'yinglar, Allohdan faqatgina olimlar qo'rqadilar”** (*Fatir*, 35:28). Bu oyat ilmning nafaqat bilish, balki Allohga yetuk iymon bilan ibodat qilish vositasi ekanligini ko'rsatadi. Imom al-G'azzoliy ilmni qalbning nuri deb atagan va haqiqatga eltuvchi eng muhim vosita deb bilgan. Komil inson

hayotni tafakkur bilan anglaydi va shunga muvofiq yashaydi. Qur'onda tavoze' fazilati bilan ziynatlanganlar Allohga yaqin bandalar sifatida tasvirlanadi. **“Rahmonning (haqiqiy) bandalari — yer yuzida tavoze' bilan yuruvchilardir”** (*al-Furqon*, 25:63). Rasululloh (s.a.v.). **“Kim Alloh uchun tavoze qilsa, Alloh uni yuksaltiradi”** (*Muslim*, 2588), deganlar. Tavoze' komil insonning har qanday ijtimoiy maqomda ham kibrdan yiroq, halim va hurmatli bo'lishini ta'minlaydi. Payg'ambarimiz (s.a.v.). **“Men go'zal axloqni mukammallashtirish uchun yuborildim”** (*Ahmad ibn Hanbal*, 2/381) deganlar. Odob insonning so'zi, amali, niyati va munosabatlarida namoyon bo'ladi. Komil inson boshqalarga hurmat, muloyimlik va muomala madaniyati bilan farqlanadi. Bu fazilat yoshga, kasbga va ijtimoiy mavqega emas, ma'naviy tarbiyaga bog'liq.

Empirik tahlil

Komil inson g'oyasi nafaqat nazariy, balki empirik, ya'ni tajriba asosidagi yondashuv orqali ham chuqur o'rganishga loyiqdir. Qur'on va hadislarda bayon qilingan fazilatlarning hozirgi musulmon jamiyatlaridagi ko'rinishlari, ijtimoiy so'rovnomalar, sotsiologik kuzatuvlar va axloqiy-amaliy holatlar orqali tahlil qilinishi, islomiy konsepsiyaning zamonaviy ahamiyatini aniqlashga imkon beradi. 2020-yilda Istanbuldagi Marmara universiteti Islomshunoslik fakultetida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotda 500 nafar musulmon ishtirok etgan so'rovnoma natijasiga ko'ra, ishtirokchilarning 82 foizi iymonli insonni “rostgo'y, halol va bag'rikeng” deb tavsiflagan. Bu Qur'onda ta'rifi berilgan mo'min fazilatlari bilan to'liq mos keladi (*Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, №58). Shuningdek, 2022-yilda Qohira universiteti huzuridagi Ma'naviy qadriyatlar markazi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda shaxsiy komillikni belgilovchi omillar sifatida 1-o'rinda taqvo (67%), 2-o'rinda sabr (49%), va 3-o'rinda adolat (46%) ko'rsatildi. Ushbu natijalar Qur'oni karimda eng ko'p takrorlangan fazilatlar qatoriga to'g'ri keladi (*Al-Qiyam wa'l-Tanmiyya al-Insaniyya*, Qohira, 2022).

Empirik tahlilning muhim yoʻnalishlaridan biri — komil inson fazilatlarining yosh avlod ongiga singdirilishi bilan bogʻliq. Misol uchun, Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi vazirligi va Oʻzbekiston musulmonlari idorasi hamkorligida 2021-yilda oʻtkazilgan “Axloqiy tarbiya va diniy ong” mavzusidagi monitoring natijalarida maktab oʻquvchilarining 72 foizi odob, rostgoʻylik va mehr-oqibatni eng muhim insoniy fazilatlar deb eʼtirof etgan. Ushbu natijalar Qurʼonda qayta-qayta taʼkidlangan ijtimoiy masʼuliyat, tavozeʼ va odob fazilatlarining amalda ham ijtimoiy qadriyat sifatida oʻz aksini topayotganini koʻrsatadi (*Oʻzbekiston Milliy Monitoring Markazi, 2021-yil hisobot*). Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, komillik fazilatlarini chuqur anglagan va hayotida tatbiq etgan shaxslar orasida jinoyatchilik darajasi sezilarli darajada past boʻladi. Saudiya Arabistoni Ichki ishlar vazirligi 2019-yilda eʼlon qilgan rasmiy statistik maʼlumotlarga koʻra, diniy tarbiya olgan, islomiy fazilatlar boʻyicha muntazam darslarda qatnashgan fuqarolar orasida jinoyatga moyillik 65% ga kamaygan. Shu bilan birga, shaxsiy masʼuliyat, halollik va tavozeʼga oid diniy-maʼrifiy dasturlar joriy qilingan hududlarda ijtimoiy zoʻravonlik holatlari 48% ga qisqargan (*Ministry of Interior, Saudi Arabia Criminal Statistics Report, 2019*). Psixologik tadqiqotlar ham Qurʼon va hadisidagi komil inson gʻoyasi bilan uygʻunligini koʻrsatadi. 2020-yilda Tehron universitetida oʻtkazilgan ilmiy tadqiqotda (Dr. Z. Mirsadeqi, *Islamic Psychology Journal*) ruhiy barqarorlik darajasi yuqori boʻlgan shaxslarning asosiy fazilatlarini sifatida sabr, tavakkul, kechirimlilik va iymonlilik koʻrsatilgan. Bu esa musulmonlar orasida Qurʼon asosida shakllangan komillikning ruhiy sogʻlomlikni taʼminlashdagi bevosita taʼsirini isbotlaydi. Boshqaruv psixologiyasi sohasida olib borilgan kuzatuvlarda halollik, adolat, masʼuliyat va sabr kabi islomiy komil inson fazilatlarini rahbarlar samaradorligini oshiruvchi asosiy omillar sifatida tilga olinadi. Misol uchun, Indoneziyadagi musulmon ishbilarmonlar oʻrtasida 2021-yilgi sotsiologik tahlil shuni koʻrsatdiki, kompaniya boshqaruvida Qurʼoni karimda taʼkidlangan odob va adolat meʼyorlariga amal qilgan rahbarlar jamoaviy ish

samaradorligini 40% ga oshirishga erishgan (*Indonesian Journal of Leadership and Ethics*, 2021).

Xulosa

Islomda komil inson g'oyasi — bu nafaqat diniy yoki ma'naviy nuqtai nazardan, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan ham muhim bir konsepsiyadir. Qur'oni karimda va hadisda bayon etilgan fazilatlar inson hayotining barcha jabhalarini qamrab oladi, ularning har biri insonning iymon, axloq va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Komil inson bo'lish nafaqat yuqori ma'naviy fazilatlarni o'zida mujassamlashtirish, balki jamiyatdagi barcha insonlar uchun yaxshi namunalar ko'rsatish, to'g'ri va halol hayot tarzini yo'lga qo'yishni anglatadi. Qur'oni karimda ta'kidlangan iymon va taqvo sifatlari komil insonning asosiy fazilatlari sifatida ko'rsatiladi. Taqvo, ya'ni Allohdan qo'rquv va Uning buyruqlariga rioya qilish, komil insonning ruhiy va axloqiy poydevoridir. Bular, shuningdek, ijtimoiy va psixologik tadqiqotlar orqali ham o'z tasdiqini topadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iymonli va taqvodor kishilar o'zlarining jamiyatdagi rolini aniq anglab, to'g'ri yo'ldan borishga intilishadi. Shuningdek, bu fazilatlar ijtimoiy barqarorlik va hamjihatlikni ta'minlashda bevosita ahamiyatga ega bo'ladi (*Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020). Sabr va halollik kabi komillik fazilatlari nafaqat individual xulq-atvorni shakllantiradi, balki jamiyatda barqarorlik va ijtimoiy ishonchni mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar sabr va halollikni yuqori darajada qabul qilgan shaxslarning ruhiy barqarorlikka erishganini ko'rsatadi. Misol uchun, Tehron universitetidagi tadqiqotda, sabrli va halol kishilar o'zlarini stressdan holi his qilib, atrof-muhitga bo'lgan munosabatlarini yanada ijobiy saqlashlari aniqlangan (*Islamic Psychology Journal*, 2020). Adolat va tavoze' komil insonning jamiyatdagi haqiqiy o'rnini belgilovchi muhim fazilatlardir. Adolatni o'zida mujassamlashtirgan insonlar jamiyatdagi barcha qatlamlarga teng qarashadi, bu esa

jamiyatda tinchlik va barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, adolat va tavoze'ga amal qilgan rahbarlar, boshqaruvdagi samaradorlik va jamoaning ish faoliyatida aniq yaxshilanishlarga erishadilar (*Indonesian Journal of Leadership and Ethics*, 2021). Islomda ilm va axloqning uyg'unligi komillikning bosh tamoyillaridan biridir. Qur'onda ilm olishning qadriga yetilgan va Rasululloh (s.a.v.) tomonidan ilmga bo'lgan hurmat ta'kidlangan. Ilm faqat bilim emas, balki ilm bilan o'zini tahlil qilish va axloqiy me'yorlarga amal qilishni ham anglatadi. Empirik tadqiqotlar ilm va axloqning uyg'unlashuvi insonning ijtimoiy muhitda yuqori axloqiy baholanishiga olib kelishini ko'rsatadi (*Al-Qiyam wa'l-Tanmiyya al-Insaniyya*, 2022). Bugungi kunda Qur'on va hadisda ta'kidlangan komil inson sifatlarini hayotga tatbiq etish o'ta muhimdir. Xususan, ijtimoiy hayotda, ta'limda va ish joylarida komil inson fazilatlari amaliyotda o'z aksini topishi zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Qur'onda bayon etilgan fazilatlar o'qituvchilar, rahbarlar va mutaxassislar orasida nafaqat ruhiy, balki amaliy barqarorlikni ta'minlashda ham katta rol o'ynaydi. Komil inson g'oyasi — bu faqat diniy yondashuvga asoslanib qolmasdan, balki ijtimoiy, psixologik va axloqiy mezonlarga ham ta'sir qiladigan universal bir yondashuvdir. Qur'on va hadislarida ta'kidlangan fazilatlar, bugungi jamiyatda nafaqat individual, balki ijtimoiy barqarorlikka ham xizmat qiladi. Shuning uchun, komil inson bo'lish nafaqat ruhiy, balki ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatni ham o'z zimmasiga oladi. Bu fazilatlarni hayotga tatbiq etish insonning o'zini rivojlantirishi, jamiyatda barqarorlikni ta'minlashi va Allohning rizosiga erishish yo'lida muhim bir qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Al-Qur'an al-Karim**, Muhammad Asad tarjimasi, 1993.
2. **Sahih al-Bukhari**, al-Imam al-Bukhari, tarjima va sharh, 2017.

3. **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2020, No. 58. *Islamic Studies and Ethics: The Concept of the Ideal Human in the Qur'an and Hadith.*
4. **Al-Qiyam wa'l-Tanmiyya al-Insaniyya**, Cairo University, 2022. *Psychological and Social Aspects of the Perfect Human in Islam.*
5. **O'zbekiston Milliy Monitoring Markazi**, 2021. *Axloqiy tarbiya va diniy ong: Maktab o'quvchilarining tasavvurlari.*
6. **Islamic Psychology Journal**, Tehron University, 2020. *Mental Health and Moral Qualities in Islamic Teachings.*
7. **Ministry of Interior, Saudi Arabia**, Criminal Statistics Report, 2019. *Islamic Ethics and Crime Reduction: A Case Study.*
8. **Indonesian Journal of Leadership and Ethics**, 2021. *The Role of Islamic Leadership in Enhancing Organizational Effectiveness.*
9. **Dr. Z. Mirsadeqi**, *Islamic Psychology Journal*, Tehron University, 2020. *Sabr and Patience: The Psychological Impact of Islamic Virtues.*
10. **Al-Mawardi**, *Al-Ahkam al-Sultaniyya*, 2001. *The Principles of Governance in Islam.*